

“21. YÜZYILDA KAPİTAL”¹ ÜZERİNE NOTLAR

I.Giriş

Thomas Piketty'nin *21. Yüzyılda KAPİTAL* başlıklı yapıtı 2013'te Fransızca, 2014'te İngilizce yayımlandı.² Fransa'da çok fazla ilgi doğurmayan kitap, ABD'nin iktisat çevrelerinde geniş (ve çoğunlukla) olumlu yankılarla karşılaştı; kısa süre içinde en çok satanlar listesine girdi.

Kitabın Amerikan iktisatçıların önemli bir bölümü tarafından beğenilmesi, bazı bakımlardan şaşırtıcıdır. Taşıdığı yadırgatıcı, aykırı öğeleri ve bunlara rağmen beğenilme nedenlerini ayrıca tartışmak ilginç olacaktır.³

Piketty, kapitalizmin bölüşüm sorunsalını tarihsel olarak incelemeyi hedefliyor. Kitabın başlığı (büyük harflerle “KAPİTAL”), açıkça ve herhalde bilinçli olarak Marx'ın başyapıtını çağırıyor; *Das Kapital*'in 21. yüzyıl olguları açısından güncelleştirilmesi veya eleştirilmesi gündemini akla getiriyor.

Kitabın başında, bu ilk izlenimi doğrulayacak özellikler vardır: Marx gibi, Piketty de bölüşümü, *sınıfsal karşıtlıklardan hareketle* inceleyeceğini belirtiyor: “*Üretimden elde edilen gelirin emek ile sermaye arasında nasıl*

¹Bu yazının ilk ve özgün biçimi *Tuncer Bulutay'a Armağan*'da yayımlanmak üzere, “Thomas Piketty ve 21. Yüzyılda Kapital Üzerine” başlığı altında kaleme alınmıştı. Çıkarılan bir kesim ve küçük değişiklikler dışında iki metin aynıdır.

²Thomas Piketty, *CAPITAL in the Twenty-First Century* (translated by Arthur Goldhammer), Cambridge Mass & London 2014, Harvard University Press. (*Bu yazıyı gözlem ve önerileriyle değerlendiren Ahmet Tonak'a teşekkürler. Tüm sorumluluk, elbette, bana aittir.*)

³Yukarıda değindiğim “Thomas Piketty ve 21. Yüzyılda Kapital Üzerine” yazısının ilk bölümünde bu konuyu, kitabın ideolojik öğeleri üzerinde odaklanarak tartışıyorum.

paylaşılacağı, bölüşüm çatışmasının özünde yer alır.” (s.1)⁴ Hane halkı gelirleriyle ilgili çokluk dağılımlarının incelenmesi önemlidir; ancak, Gini katsayısı veya yüzde onluk gruplar-arası oranlar gibi bütüncül eşitsizlik ölçütlerinin ötesine gitmek koşuluyla... Bu yetersizliğin aşılması için, dağılımın zirvesi, “en üst yüzde bir, binde bir, on binde bir” dilimleri üzerinde odaklanılarak incelenmeli ve her gelir grubunun sosyo-ekonomik özellikleri mümkün mertebe belirlenmelidir.

Bu tür bir gündemin gerektirdiği veri tabanının oluşturulmasında Thomas Piketty'nin doğrudan doğruya katkısı olmuştur: Paris İktisat Okulu'nun 2005'te kurucu başkanı olan Piketty, okulun bünyesinde *The World Top Incomes Database*⁵ (Dünya Üst Gelirleri Veri-tabanı) oluşmasına öncülük yapmıştır.⁶ Kitap, uzun dönemle ilgilenmekte;⁷ servet ve gelir dağılımına ilişkin nicel bulgular, büyük ölçüde, (Fransa ve Britanya için birkaç yüzyıl geriye giden) bu veri bankasının kaynaklarına dayanmaktadır. Uygun sınıflamalar yapıldıktan sonra bulguların (büyük ölçüde oranlar biçiminde) basit zaman serileri olarak tablolarda, grafiklerde sunulmasıyla yetinilmekte; Anglo-Sakson iktisadının ekonometri tutkunluğundan uzak durulmakta; ileride açıklayacağım gibi, tanımsal veya görgül genellemeleri özetleyen birkaç denklem dışında matematiksel ifadeler, modeller kullanılmamaktadır.⁸

⁴İster istemez Ricardo'nun politik iktisadın gündemini belirleyen ifadeleri akla geliyor: “*Farklı toplum aşamalarında, topraktan elde edilen tüm hasıladan, toprak sahibi, sermaye sahibi ve emeğiyle toprağı işleyen sınıflardan her birine rant , kâr ve ücret adları altında tahsis edilecek paylar farklı olacaktır. Bu bölüşümü düzenleyen yasaları belirlemek, politik iktisadın temel sorunudur.*”

⁵ <http://topincomes.parisschoolofeconomics.eu/>.

⁶Kitabın, nicel veri ve bulgulara dayanan yapıtlarda rastlanmayan bir özelliği, kullanılan tüm kaynakların, temel tabloların, nicel ayrıntıların, yöntemlerin ayrı bir web sitesine konması ve okurlara açık tutulmasıdır. Piketty, böylece olası hesap hataları dahil bulgularının geçerliliğini tartışmaya açıyor. Nitekim Chris Giles, açık tutulan bu verilere başvurarak “Data Problems Capital in the 21st Century” başlıklı bir eleştiri yayımladı (*Financial Times*, 23 Mayıs 2014) ve yararlı bir tartışmayı başlattı. Piketty'nin, Carmen Reinhart ve Kenneth Rogoff'u sıkıntıya sokan “saklı tutulan veri tabanının içerdiği ve üç yıl sonra başkalarınca keşfedilen hatalar” olayından ders almış olabileceği akla geliyor.

⁷“*Uzun dönemli evrimle, 30-40 yıldan daha kısa zaman boyutları içinde değerlendirilemeyen eğilimlerle ilgileniyorum.*” (s.286)

⁸Bu yaklaşım da açıkça savunuluyor: “*Matematiksel modellerin aşırı kullanımı, ...içerik yoksunluğunu perdelemiştir... Ekonomiyi, tarih, sosyoloji, antropoloji ve siyaset bilimi ile birlikte sosyal bilimlerin bir alt-disiplini olarak görüyorum... Tarihsel deneyimin temel bilgi kaynağımız olduğu göz ardı edilmektedir... Tarihsel nedensellik*

Yazar, medya belgelerine, resmî olmayan istatistiklere (örneğin Forbes'ın dünya zenginleri sıralamasına); klasik politik iktisadın eski bir geleneğini sürdürerek tarihsel, sosyolojik kaynaklara ve edebî metinlere, filmlere, TV dizilerine bolca başvurmaktadır.

Bu öğeleriyle radikal ve “politik iktisat” geleneğini izleyen bir araştırma gündemi içeren **21. Yüzyılda KAPİTAL**, kuramsal tabanı açısından (ileride tartışacağım gibi) ana-akım iktisadının; politika hedefleri açısından da reformist bir gündemin sınırları içinde kalmaya özen göstermektedir: “*Sosyal eşitsizlikler hak edildiği sürece bir sorun olmadığı için doğrudan doğruya eşitsizlikleri veya kapitalizmi kötülemek beni ilgilendirmiyor... Tam aksine,... adil bir toplumsal düzeni hayata geçirecek en uygun kurum ve politikalara... katkı yapmak ile ilgileniyorum.*” (s.31)

Thomas Piketty, böylece, ana-akım Anglo-Sakson iktisadına ters düşebilen radikal bir araştırma gündemini, düzen-dışı bir yörüngeye taşımayacağını erkence belirterek bu akımın liberal sol kanadı ile bir köprü oluşturdu. Nobel ödüllü Krugman ve Stiglitz'ten Financial Times yazarı Martin Wolf'a kadar uzanan geniş bir iktisatçılar yelpazesi tarafından benimsendi; hararetle savunuldu.

II. Marx ve Piketty

Başlığı ve araştırma gündemi, Piketty'nin Marx ile ilişkilerinin incelenmesini zorunlu kılıyor. Kapitalizmi sınıf karşıtlıklarına dayalı bir bölüşüm perspektifi içinde inceleyerek reformizm (veya revizyonizm⁹) yörüngesine yerleştiren Marksist örnekler var olduğuna göre **21. Yüzyılda KAPİTAL** de bu türün bir örneği midir?

Nitekim Piketty, Marx'a ilk olarak kitabının başında, onu Simon Kuznets ile karşılaştırarak referans vermektedir: “*Servet dağılımının... uzun dönemde evrimi üzerinde gerçekten ne biliyoruz? 19. yüzyılda Karl Marx'ın inandığı gibi özel sermaye birikimi kaçınılmaz olarak servetin giderek daha... fazla yoğunlaşmasına mı yol açacaktır? Veya 20. yüzyılda Simon Kuznets'in düşündüğü gibi, gelişimin ileri aşamalarında, büyümenin, rekabetin ve teknik ilerlemenin dengeleyici güçleri, eşitsizliğin azalmasına ve sınıflar arasında ahengin artmasına mı yol açacaktır?*” (s.1)

elbette kolaylıkla kanıtlanamaz;... ancak mükemmel olmasa da, tarihten türetebileceğimiz dersler öylesine değerlidir ki, denetimli herhangi bir deneyim, onların yerine geçemez.” (ss.32, 573-575)

⁹Sosyal demokrasi tarihinde revizyonizm, kısa (ve yanıltıcı) bir Bernstein referansı dışında (s.219), Piketty için önem taşıyan bir konu değildir.

Piketty kitabının sonraki bölümlerinde bu iki öngörü açısından Marx'ın büyük ölçüde haklı çıktığını ortaya koyacaktır; ancak bu bulgularında tekrar Marx'a referans vermeden... Tam aksine, bu başlangıçtan sonra **21. Yüzyılda KAPİTAL**, Marx'a ve takipçilerine nadiren (ve çoğu kez eleştirerek) değinecektir.

Arızî değinmeler dışında, kitabın özel olarak Marx'a ayrılmış iki kısa (toplam 6 sayfalık) alt-kesimi var. Buralarda yazarın değerlendirmeleri üçe ayrılabilir: Marx'ın kuramsal önermeleri, öngörülleri ve verileri...

Piketty'ye göre Marx kapitalist sistemin iç çelişkilerini incelerken, "*sermayenin sınırsız birikimi... [ve bu sürecin] kaçınılmaz sonucu olarak kâr oranının düşmesi*" üzerinde odaklanmıştır ve her iki konuda da yanılmıştır. Bunlara, "*sermayenin artan yoğunlaşması*" (Marx'ın yeğlediği terime göre "merkezileşmesi") ögesini de ekliyor (s.9, 228).

Marx'a atfedilen bu önermelerin kapsadığı alan, **21. Yüzyılda KAPİTAL**'in araştırma gündemi ile de büyük ölçüde örtüşmektedir. Özellikle "sınırsız sermaye birikimi" önermesinin Marx'tan çok Piketty'ye damgasını vurduğu söylenmelidir.

Yazar, Marx'a atfettiği yaklaşımın ilginç ön-seziler içerdiğini (s.52); günümüz için bazı bakımlardan geçerli olduğunu kabul ediyor; ancak teknolojik gelişme, nüfus ve emek verimi artışları içermediği için eksik olduğunu ileri sürüyor. (s.10, 228, 565). Piketty'ye göre Marx'ta (ve 20. yüzyılın ortalarına kadar tüm iktisatçılarda) yer alan büyüme anlayışı, "*yapısal büyüme*" kavramını içermediği için yetersizdir. Bu kavramla Piketty'nin anladığı şey, "*sabit bir miktar emek ve sermaye ile gerçekleşen bizatihi verim [artışı]*"dır. (s.228) Bu çapraşık ifadenin yaygın iktisat dilindeki karşılığı, "toplam faktör verimliliği"dir.

Marx'ta "verim" kavramı, merkezi bir yer kaplamaktadır; ancak, emek-değer kuramı içinde, bu kategori "emeğin" (veya "işgücünün") verimi olarak yorumlanacaktır. Üstelik, kapitalizmin bu çerçevede içinde Marksist araçlarla çözümlenmesi, (Piketty'nin terimlerini kullanırsak) "*verimlilikte sürekli ve kalıcı bir büyüme*" sürecinin uzantılarını, sonuçlarını içermektedir. Durum böyle iken, "*Marx, verimde örtülü olarak sıfır büyüme varsayar*" savı (s.565) ciddiye alınamaz. Eleştirilen husus "toplam faktör verimliliği kavramının yokluğu" ise, Marx'ın sistematığı içinde bu kavrama elbette yer yoktur. Ne var ki, bu "yokluk", ancak değer kuramı tartışmaları içinde tartışılabilir ve **21. Yüzyılda KAPİTAL** bu tartışmalara değinmemekte; hatta kitapta "*değer*", bir kavram olarak yer almamaktadır.

Marx ve izleyicileri için, demografi, göç ve yedek emek ordusu öğelerinin bileşkesi olan "işgücü arzı"nın varlığı, yeniden oluşumu, sermaye birikimi ve krizlerle birlikte, kapitalizm çözümlenmesinin merkezinde yer alır.

Dahası, sermaye birikiminin sektörler arası dağılımının (**Das Kapital**, Cilt II, Bölüm XX ve XXI), ulusal düzlemde verim üzerindeki etkileri de Marksist iktisadın ilgi alanı içindedir. Bu çerçevenin tek bir ögesini diğerlerinden soyutlayarak ve bazıları için yapay sınır değerleri varsayarak oluşturulan senaryoları Marx'a atfetmek kabul edilemez.

İleride tartışılacağı üzere, sermayenin getiri oranı, kitabın temel kavramlarından biridir; kâr oranı ile eş-anlamalı değildir. **21. Yüzyılda KAPİTAL**, Marx'a atfedilen “*sermayenin sınırsız birikimi*” savının son tahlildeki sonucunu, “*sermayenin getirisinin sifıra yaklaşması*” olarak yorumluyor; “kâr oranının düşme eğilimi” sorunsalı ile karıştırıyor.

Bu konu doğrudan doğruya **Das Kapital**'de (Cilt III, Bölüm III'te) “*Kâr Oranının Düşme Eğilimi Yasası*” başlığı altında ele alınmış; bu eğilimi hem belirleyen; hem de frenleyen etkenler Marx ve izleyicileri tarafından kuramsal, olgusal düzlemlerde devamlı incelenmiştir. Bunlar, kâr oranındaki hareketleri, sermaye birikimi süreci içinde inceler; teknik/teknolojik değişimlerin ve bunları yansıtan “*sermayenin organik bileşimindeki yükselmenin*” emek verimi ve (yukarıda değinilen işgücü arzı hareketlerini de dikkate alarak) artı-değer üzerindeki etkilerine bağlar. **21. Yüzyılda KAPİTAL** bu bulgulardan¹⁰ ve tartışmalardan habersiz görünmektedir.

Marx, öngörülerinin geçerliliği açısından da eleştirilmektedir. Temel eleştiri, “*kapitalizmin çöküş öngörüsü*” üzerinde odaklanıyor. “*Sermayenin getirisinin sürekli aşınması, kapitalistler arası şiddetli çatışmalara yol açacak veya ... milli gelirden sermaye payı sürekli olarak artacak ve işçileri isyan için birleştirecektir. Her iki durumda da istikrarlı bir sosyo-ekonomik ve politik denge mümkün değildir*” (s.9). Piketty, “*Marx'ın bu karanlık kehanetinin gerçekleşmediği*”ni, bir yandan Marx'a ait olmayan “*mutlak yoksullaşma*” öngörüsüne kayarak; bir yandan da Batı kapitalizminin devrimci dönüşümlerin dışında kalmış olması klişesini tekrarlayarak açıklıyor.¹¹

Marx'a atfedilen ekonomik-politik öngörüler ve bunların geçerliliği ile ilgili eleştiriler bu sıradan, beylik öğelerden oluşmaktadır.

¹⁰**21. Yüzyılda KAPİTAL**'de, Marx'ın dönemini de kapsayan iki yüzyıllık bir zaman dilimi içinde (1820-2012) “sermayenin saf getirisi”nin düşme eğilimi içinde olduğu ortaya konmakta (ss.356-357; Şekil 10.10 ve 10.11); buna rağmen Piketty, bu saptamanın Marx'ın “kâr oranının düşme eğilimi” önermesine destek verip vermediğini tartışmaktan kaçınmaktadır.

¹¹“*[S]onunda ücretler artmaya başladı; işçilerin alım gücünün düzelmesi yaygınlaştı...; en gelişmiş Avrupa ülkeleri ise, yurttaşları için iyi ki, sosyal-demokratik güzergâhları denediler*” (ss.9-10).

Son olarak, **Das Kapital**'in yazıldığı dönemi de içeren çok zengin bir veri bankası oluşturmanın özgüveni içinde Thomas Piketty, Marx'ı çağının verilerini tümüyle taramamış olması nedeniyle de eleştiriyor: “*Marx, var olan en iyi istatistiklerden yararlanmaya çalıştı; ama bunu izlenimsel bir biçimde yaptı...Britanya'daki sermaye stokuna ilişkin tahmin çabalarına değinmedi...; milli muhasebe çalışmalarını gözden kaçırdı.*” (s.10, 230, 580,n.8)

Piketty'nin Marx eleştirisinin ciddiye alınabilecek tek ögesi belki bu ifadelerde yer alıyor; bu konunun ayrıca tartışılması gerekir. Ne var ki, benzer ve daha da ciddi bir eleştiriyi Piketty'ye de yöneltmek haklı olacaktır: Kapak tasarımından başlayarak yukarıda aktardığım ilk paragrafına kadar Marx'ı çağrıştıran; yer yer de bu düşünürü tartışan, eleştiren Piketty, kendisiyle çağdaş olan; **21. Yüzyılda KAPİTAL**'in kapsadığı alanda çalışan, katkı yapan ve Marksist geleneği izleyen yazarları ne kadar izlemiş; değerlendirmişti?¹²

Dahası da var: **21. Yüzyılda KAPİTAL**'de Marx üzerine yazılanları, **Das Kapital**'daki iktisat analizine ve sonraki Marksist iktisatçıların katkılarına bakarak değerlendirdiğimizde ortaya çıkan sonuç açıktır: Thomas Piketty'nin Marksizm ile aşinalığı, “kulaktan dolma”dır. Ayrıca, bu hususu, açıkça kendisi de kabul etmektedir.¹³

John Weeks, **21. Yüzyılda KAPİTAL**'i “Marksist olmadığı için” eleştiren Marksistleri, “ateist olmadığı için Papa'dan yakınanlara” benzeterak haksız buluyor.¹⁴ Elbette, herhangi bir sosyal bilimcinin, kapitalizmin bünyesinden kaynaklanan emek/sermaye karşıtlığını ve bu sınıfsal kutuplaşmanın zorunlu

¹²Ayrıntılı bir tarama yapmıyorum; başta Paul M. Sweezy olmak üzere, Monthly Review okulunun yetmiş yıllık katkılarını da bir yana bırakıyorum. Marksist geleneği izleyerek ve **21. Yüzyılda KAPİTAL**'in kapsadığı sorunları, göstergeleri, eğilimleri tartışan yakın tarihli yapıtlardan aklıma geliveren üçünü örnek vereyim: Giovanni Arrighi, *The Long Twentieth Century*, (Verso 1994); Robert Brenner, *The Boom and the Bubble*, (Verso, 2002); Gérard Duménil & Dominique Lévy, *The Crisis of Neoliberalism*, (Harvard University Press, 2011). Son yapıtın yazarları, Piketty'nin yurtttaşlarıdır.

¹³*The New Republic* dergisinde Isaac Chotiner'in yaptığı röportajda (5 Mayıs 2014) kendisine “Marx'ın etkileri” sorulduğunda şöyle yanıtıyor: “*Marx mı? Onu bir türlü gerçekten okumayı beceremedim. Bilmem siz okumayı denediniz mi? Komünist Manifestosu kısa ve güçlü bir parçadır. Das Kapital'in okunması ise bence pek güçtür ve benim için fazla etkili olmadı.*” *Das Kapital*'e doğrudan hiç referans vermeyen kitabına bakılırsa, Piketty'nin okuduğu Marx yapıtları *Manifesto* ve *Fransa'da İç savaş* ile sınırlıdır (s.8, 32). *Ücret, Fiyat ve Kâr*'a değinilmektedir; ancak bu metinde olmayan bir (yanlış?) bilgi aktarılarak... (s. 601, n.33).

¹⁴“Inspecting the unlikely success of ‘Capital in the 21st century’, *Real World Economics Review*, July 7, 2014.

sonucu olan eşitsizlikleri Marx'a referans vermeden incelemeye hakkı vardır. Piketty de yapıtının büyük bölümünde bunu yapmaktadır. Ne var ki, iddialı başlığı bir yana, yukarıda da açıkladığım gibi, Piketty kitabının gündemini doğrudan doğruya Marx'tan hareket ederek sunmakta ve sonra da ona dönmektedir.

Sorun, yazarın Marksist olmamasından değil, bu konudaki eleştiri ve değerlendirmeleri Marx'ı incelemeyi yapmış olmasından (ve buna bağlı hatalardan) kaynaklanıyor.

III. Kavramlar, tanımlar

21. *Yüzyılda KAPİTAL*, oldukça basit bir iktisat yapısı üzerine inşa edilmiştir: Önce *sermaye* ve *emek*; sonra da bu iki temel kategorinin bölüşüm türevlerini temsil eden *sermaye gelirleri* ve *emek gelirleri*, ölçülebilir kavramlar olarak tanımlanır. “Gelirler” bu iki gelir türünden oluşur; bunların toplamını veren bir *milli gelir* tanımı da zorunludur (ss.18, 45).

Kitabın nicel bulguları, bu kategorilerin ve onları oluşturan öğelerin zaman serilerinin farklı oranlar içinde karşılaştırılmasından oluşur. Uzun dönemli, zengin bir veri tabanından türetilen göstergelerden dönemsel, tarihsel genellemelere ulaşılır.

“Sermaye”

Kitabın ana konusu olan KAPİTAL, yani sermaye, şöyle tanımlanıyor: “Bu kitapta sermaye, sahiplenilebilen ve herhangi bir piyasada mübadele edilebilen, her türden insanî olmayan varlıkların toplamı olarak tanımlanmaktadır...Sermaye, (konutlar dahil) her türlü taşınamazları, ayrıca firmalar ve devlet kurumları tarafından kullanılabilen finansal ve profesyonel sermayeyi (tesisleri, altyapıyı, makineleri, patentleri, vesaire) içerir.” (s.46)¹⁵ Tanım, daha sonra, iki eklenti ile tamamlanıyor: “İnsanî sermaye”, bu kavramlaştırmaya dahil değildir ve borçlardan arındırılmış *net varlıklar* dikkate alınmaktadır.

İçeriği bir yana, Fransız geleneğinden gelen bir sosyal bilimcinin tanımındaki “gevşeklik” dikkat çekicidir: Tanımlanan öge tanımın içinde yer alıyor: “*Sermaye, ... profesyonel ve finansal sermayeyi... içerir.*”

Daha da önemlisi, piyasa fiyatı olan (mülkiyet konusu olabilen) tüm varlık türlerini içeren bir “sermaye” tanımı, aslında “servet” için geçerlidir.

¹⁵Bu tanım farklı yerlerde, küçük değişikliklerle tekrarlanıyor: “*tarımsal topraklar, ...konut ve ticari taşınamazlar, sanayi ve finans sermayesi.*” (s.141)

Kitabın başlığında ve içeriğinde, *sermaye* sözcüğünün *servet* olarak değiştirilmesi gerekirdi.¹⁶

Piketty'nin *sermaye* tanımı, hem neo-klasik, hem de Marksist iktisadın aynı terime yükledikleri anlam ile uyumsuz. Neo-klasik "düzeltmeyi" Robert Solow yapıyor: "*Piketty 'servet' ile 'sermaye'yi birbiri yerine kullanıyor... Birey ve kurumları tüm varlıklarının değeri toplanır; borç toplamları çıkarılır. Piyasa fiyatları [kullanılır]. Sonuç, net varlık veya servettir. Farklı... bir anlam taşıyan 'sermaye' ise, fabrika, makine, bilgisayar, işyeri binaları, veya ("konut hizmeti üreten") konutlar biçiminde, üretim sürecinin asli bir girdisi olan üretim faktörüdür.*"¹⁷ Neo-klasik kuramın, **ekonominin tümü için geçerli olan bir üretim faktörü olarak sermaye** kavramı ile ilgili sorunların Piketty'ye yansımalarına ileride döneceğim.

Das Kapital'deki *sermaye* ise, öncelikle, kendi karşıtı olan **işgücü** ile kapitalizme özgü bir ilişki ("artı-değer" ilişkisi) içinde tanımlanabilecek bir kavram olduğu için **21. Yüzyılda KAPİTAL**'den ayrılır. Piketty'de sermaye, kapitalizme özgü niteliğinden arındırılmıştır.

James K. Galbraith'in ifadesiyle, "*Piketty'nin sermayesi, ne 'Marx'ın kullandığı anlamda sermayedir; ne de neo-klasik... modelde bir üretim faktörü işlevi gören fiziksel sermayedir... Taşınamaz ve finansal varlıkların değerlendirilmiş [toplamıdır]*"¹⁸

Bu temel fark bir yana, Piketty'nin kapitalist dönemler için yaptığı sermaye (servet) hesaplamaları ile, **Das Kapital**'de değişmez ve değişken sermayelerin toplamından oluşan bir sermaye ölçümü arasında da kavramsal bir uyumsuzluk vardır. Marx'gil bir ölçüm, ister değer (emek-zamanı), ister "üretim fiyatları" ile yapılsın¹⁹, Piketty'nin "sermaye" "kategorisi ile ilişkilendirilemez. Zira, Marx'ın hesaplamasında **sermaye, üretim dönemi içinde kullanan bir akımdır**; dolayısıyla sabit sermaye stokunun, cari üretim değerine intikal eden öğelerini (aşınma payını), ara-malları ve işverenin "ücret"

¹⁶Bu çok önemli kavramsal farklılığa rağmen, bu yazıda Piketty'nin görüşlerini aktarırken, "sermaye" terimini, çoğunlukla bu ayrımı yapmadan kullanıyorum.

¹⁷Robert Solow, "Thomas Piketty Is Right, Review of *Capital in the Twenty-First Century*", *The New Republic*, 22.4.2014. Ancak, Solow, kitabın bütününe hararetle övmekte ve servet/sermaye ayrımının sorunlarına fazla ağırlık vermemektedir: "*Piketty'nin genellikle yaptığı gibi uzun dönemli eğilimlere bakarsak, bu ayrımı dikkate almayabiliriz.*"

¹⁸James K. Galbraith, "*Kapital for the Twenty-First Century?*", *AlterNet*, 21.4.2014.-.

¹⁹Emek zamanı ile belirlenen değişmez sermaye c , değişken sermaye (işgücünün değeri veya ücret) v ; ortalama kâr oranı r ise, toplam sermaye değerlerle ifade edilirse $(c+v)$; üretim fiyatları ile $(1+r)*(c+v)$ olur.

(“işgücünün değeri”) için tahsis ettiği değişken sermayeyi içerir. Bu, *Piketty’de olduğu gibi, piyasa fiyatlarından oluşan servet stoku* toplamından tanım gereği farklıdır.

Üretken sektörlerdeki üretim araçlarının stok değerlerinin (“geçmiş emek-zamanı” ile) hesaplanması mümkündür; ancak, Marx’ın çözümlemesi içinde ön planda yer almaz. Zira, **Das Kapital, Cilt I**’deki soyutlama düzleminin ötesine geçildiğinde, kapitalist mülkiyet üretken sektörlerin dışına taşar; artı değeri paylaşan finans ve ticaret sermayesi ile bütünleşir. Bu açıdan, sadece üretken sektörlerin kontrolündeki sermaye stokunun hesaplanması, kapitalizmin bünyesindeki mülkiyet yapısının betimlenmesi açısından yetersiz, eksik kalır.

Soyutlama düzlemi bir hayli aşağı çekilmiş bir kapitalizm betimlemesi, *kapitalist mülkiyetin tüm türlerini; en geniş anlamdaki sermayenin alt-öğelerini* kapsayan ve ayrıştıran bir çerçeveye ulaşmayı hedefleyebilir. Bu tür bir çerçeve ile Piketty’nin *sermaye hesaplaması* arasında paralellikler kurulabilir mi? Farklı bir ifadeyle, Piketty’nin kapitalist ekonomilere özgü hesaplamasından, en genel anlamıyla üretken, finansal ve ticari sermayenin; ayrıca, gelir getiren toprak ve diğer taşınmaz varlık mülkiyetlerinin dökümüne ve toplamına ulaşılabilir mi?

Böyle bir sınıflama, birleştirme, toplama çabası, kanımca, anlamlı olabilir. Ancak, bunun için tanım, kapsam ve ölçüm sorunlarının aşılması gerekir.

Piketty, tanımında, (“makinelere...” gibi) üretken, sabit sermaye ile, bunların hisse değeri karşılıklarını da içerebilecek olan “finansal sermaye”yi ayrı ayrı sayıyor. “İkili sayma” sorunlarının giderilmesi ve “hangi fiyatlar?” sorusunun yanıtlanması gerekir.²⁰

Cari piyasa fiyatlarından türetilen “sermayenin toplam değeri”, sabit fiyatlara dönüştürülmeli mi? Piketty’ye göre, enflasyon oranı ile yapılacak bir indirgeme hatalıdır; zira, özel servetlerin en azından dörtte üçü, hisse senetleri ve taşınmazlar gibi “reel” varlıklardan oluşur. Bunlar, “*reel ekonomik faaliyetlerle bağlantılıdır;... ortalama varlık fiyatları ise ... tüketim fiyatları ile aynı tempoda yükselme eğilimi gösterir... Uzun dönemde fiyat dalgalanmalarının birbirini dengelediği varsayılabilir.*” (ss. 210, 452-453, 169).

²⁰Robert Solow aynı güçlüğü işaret ediyor: “*Şirketlerin üretken sermayesinin değeri hiç değişmezken dahi, ... bunların finansal karşılığı olan hisse senedi değerleri şiddetle dalgalanabilir.*”, “Thomas Piketty Is Right, Review of *Capital in the Twenty-First Century*”, *The New Republic*, 22.4.2014.

Bu yaklaşım, enflasyonun aşındırdığı servet türlerini banka mevduatı ve devlet tahvilleri ile sınırlı görüyor. Özel servet stokunu oluşturan kâğıttan (“menkul”) ve reel *varlıkların fiyat hareketleri* ile geliri “milli gelir deflatörü”nün paralel seyredeceği varsayımı, kapitalizmin geçmiş ve güncel gerilimlerinin çözümlenmesinde hatalara yol açar. **21. Yüzyılda KAPİTAL** için büyük önem taşıyan (ve ileride tartışacağım) bir bağlantı sermaye stoku (K) ile milli gelir (Y) arasındaki orandır. Bu oranın payı (K) ile paydası (Y) için fiyat hareketleri farklı tempolarda seyrederse, reel etkenler temel belirleyici olmaktan çıkabilecektir. Gerçekte de, 1945’i izleyen otuz yıllık dönemde, milli gelir deflatörlerinin finansal varlık fiyat hareketlerini aşmış olması, bu dönemde K/Y’nin gerilemesinde belirleyici rol oynamış olmalıdır. Keza, 2008 krizine katkı yapmış olduğu yaygın kabul gören “finansal balonlaşma”, varlık fiyatlarının, milli geliri oluşturan öğelerdeki fiyat hareketlerinin çok üzerinde seyretmesiyle oluşmuştur. “Kısa dönem” sınırını aşan bu ayrışmaların ihmali, kapitalizmi yapısal olarak da etkileyen kimi dönüşümleri kavrayamayacaktır.

21. Yüzyılda KAPİTAL’de sistematik olmayan bir ayrıma göre, sermaye, birikim, miras veya el koyma yollarıyla edinilebilir. Fransa, Afrika, Katar ve Rusya’dan çeşitli “el koyma” örnekleri verildikten sonra ilginç bir terminoloji kullanılıyor: “*Özel mülkiyet, bazı insanların düşündüğü kadar kutsal değildir... Sermayenin getirisi çoğu kez içiçe girmiş bir biçimde, ... müteşebbis emeğini..., sadece talihi ve açıkça hırsızlık öğelerini içerir.*” (s.446).

El koyma/sermaye birikimi ayrımı buraya adeta “tesadüfî” olarak girmiş görünüyor ve geliştirilmiyor. Piyasa fiyatlarının olmadığı veya fiyat mekanizmasının aksadığı kamusal varlıkların çeşitli “el koyma” yöntemleriyle özel sermayeye dönüşmesi; özel (hatta toplam) sermaye stokunun böylece şişkinleşmesi; giderek gelir akımlarına sermaye geliri olarak taşınması... Bu süreç, son otuz yıl boyunca Batı’da (ve Türkiye’de) oluşan bölüşüm dinamiklerinin (ve bu arada yükselen K/Y oranlarının) önemli bir boyutudur. Piketty, araladığı bir kapıyı sonuna kadar açmaktan adeta çekinmiştir.

21. Yüzyılda KAPİTAL, bu sorunları *sermaye terimi* üzerinde ısrar ederek inceledikçe, tüm ekonomiyi kapsayan bir üretim fonksiyonu anlayışına geçmiş oluyor ve bütüncül sabit sermaye stokunun “tanımlanması ve ölçümü” sorununun göbeğine saplanıyor. Yazar, elli yıl öncesinin sermaye kuramı polemiğine (“Cambridge tartışmaları”na) değiniyor; ancak tartışmaların temel konusunu, Harrod’un “bıçak sırtı” sorunsalı ile karıştırıyor. (s.231). Doğrudan ölçüm sorunu söz konusu olduğunda ise, “kaçak güreşiyor”: “*Sermayeyi fiyatlamak çok güçtür... [Bu] fiyat, ... daima her toplumun mülkiyet anlayışını yansıtır; özellikle sermaye sahibi olanlarla olmayanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen politikalara, kurumlara bağlıdır.*” (ss.171, 188)

Kapsamla ilgili birkaç soruna da değinelim. Piketty'nin "sermaye" toplamı, *konut mülkiyeti* ile yapay bir kıtlık rantından oluşan *patentleri* (ayrıca içeriği belirsiz "*vesaire*"yi) içerdiği için, yukarıda değindiğim, **kapitalist mülkiyetin tüm türlerini** hedefleyen bir kapsamdan farklıdır ve daha geniştir. Batı ekonomilerinde toplam "sermaye" içinde, (öncelikle konutlardan oluşan) kişisel taşınmaz mülkiyet payının, ulusal sermaye toplamı içinde yüzde 50'ye ulaştığı belirlendiğine göre²¹, bu kategorinin hesaplamaya katılıp katılmaması önem taşıyacaktır.

Piketty'nin tabloları, büyük ölçüde **özel sermaye toplamı ve öğelerinden** oluşmaktadır. Devlet tahvilleri yer almalı mıdır? Piketty'nin açıklamalarına göz atalım: "*Bir devlet tahvili, nüfusun, faiz elde eden bir bölümünün, vergi ödeyen bir başka bölümü üzerindeki talebinden ibarettir; bu nedenle özel sermayeye dahil edilmeli; ulusal sermayeden dışlanmalıdır.*" (s.114) "*Özel sektör için bir varlık; kamu sektörü için bir yükümlülük olan devlet borcu, net olarak sıfır olur.*" (S.119) "*Gelişmiş ülkelerin çoğunda kamusal servet şimdilerde çok küçüktür; hatta kamu borcu, kamu varlıklarını aştığı durumlarda negatiftir.*" (s.48).

Bu açıklamalar sonunda, (pek çoğu piyasa fiyatı taşımayan) **kamusal varlıklar**, özel sektörün elindeki **devlet borç senetleri** ve (geleceğe ait) **vergi yükümlülükleri** arasında yapılacak "mahsup" işlemleri belirsiz kalmakta; özel sermaye toplamının bir öğesi olarak devlet tahvillerinin **21. Yüzyılda KAPİTAL**'in tablolarında yer almadığı anlaşılmaktadır.

Sermayenin Gelirleri, Getirisi

Sermaye stoku tanımını **sermaye gelirleri** izleyecektir. Piketty bu gelir türlerini, "**r**" ile ifade edilen bir orana dönüştürmeyi yeğliyor: "*Sermayenin getiri oranı, hukukî biçimi ne olursa olsun bir yıl boyunca kârlar, kiralar, temettüler, faiz, patent bedeli, sermaye değer artışı... ve diğer sermaye gelirlerinin sermayenin toplam değerinin... yüzdesidir.*" (s.25, 52). Burada bir **sermaye geliri** tanımı yoktur; çeşitli gelir türlerini içeren bir sıralama vardır.

²¹"Ulusal sermaye ortalama iki eşit bölüme ayrılır: ... Yarısı (kendi kullanımı veya kiraya vermek üzere sahip olunan) konutlar, ... ve diğer yarısı (borçlardan arındırılmış olarak banka mevduatı, hisse senedi, tahvil ve diğer yatırımlar) biçimindeki net finansal varlıklar ile işyerlerinin sermayesi." (ss.122, 179). "Konutlar sermaye midir?" sorusunu ve Piketty'nin yaklaşımı üzerinde bk. **Marshall Steinbaum**, "Is Piketty's treatment of housing an excuse to ignore him?", **Washington Center for Equitable Growth**, 24 June 2014 ve **Odran Bonnet** et al, "Housing capital and Piketty's analysis: Capital is not back", **VOX**, 30 June 2014

Sermaye teriminin, yukarıda belirtildiği gibi, tarih-dışı “servet” kategorisi yerine kullanılması, *sermayenin getirisini* de kapitalizme özgü bir kavram olmaktan çıkarıyor. Piketty, bu getiriye 2000 yılı öncesinden başlayarak inceliyor; hesaplıyor; kölelik dönemini, feodalizmin erken ve geç aşamalarını; genç kapitalizmi kapsayarak günümüze getiriyor; 21. yüzyıl tahminlerine taşıyor²² ve genelleştiriliyor: “*İnsanlık tarihinin en büyük bölümü boyunca... sermayenin getiri oranı, hasılanın (ve gelirin) büyüme oranını en azından on veya yirmi misli aşmıştır... Sermayenin.. uzun dönemli getirisinin medyanı yüzde 4-5’tir ve bu... geleneksel tarım toplumlarının çoğunda toprağın getirisine eşittir*” (s.353). Böylece Ortaçağ Avrupası’nın saf feodal rantı, sermaye getirisinin doğrudan doğruya kendisi olarak anlaşılmış olmaktadır.

Kapitalist üretim biçimi ile organik bir bağı olmayan; kölelikten çağdaş dev şirket varlıklarına kadar uzanan bir *sermaye* kavramı ve kölenin net katkısından temettülere, hisse senedi satışlarından sağlanan değer artışlarına kadar uzanan bir *sermaye getirisi* hesaplaması... Kavram kargaşasını karikatürleştirilebiliriz veya (Piketty’nin gündemini çok aşan) bir yorumla, sınıflı toplumlar için genel bir “artı-emek” hesaplama çabası olarak kısmen ciddiye alabiliriz. En doğrusu, Piketty’nin kitabını, bulgularını ve kavramlarını kapitalizmin son iki yüzyılı ve bugünü için geçerli kabul ederek okumaktır.

Doğrudan doğruya tanıma gittiğimizde açıktır ki, **21. Yüzyılda KAPİTAL**’de *sermayenin geliri*, ayrı bir kavram değildir; birbiriyle bağlantıları belirsiz kalemlerin toplamından ibarettir. Bu yaklaşım, sermayeye intikal eden gelir akımını, bir bölüşüm kuramının başlangıç noktasına yerleştiren ve değer, artı-değer, kâr, kâr marjı, mark-up oranı gibi bir kavramlaştırmaya bağlayan Marx’gil ve neo-Keynes’gil iktisattan farklıdır. Piketty, bölüşümün bu temel ögesini, kuramsal değil, görgül (ampirik) bir derleme içinde tanımlanmıştır. Benjamin Selwyn’in yorumu ile, “*Piketty’nin açıklaması, sermayenin ve emeğin ödentileri yapıldıktan sonra başlar. Marx ise, bir adım önce, üretim sürecinin içinden başlar*”.²³

²²Bk. Şekil 10.9, s. 354. Burada “sermayenin vergiden önce saf getirisi r” ile “dünya hasılasının büyüme oranı g” karşılaştırılıyor. Şekildeki ilk zaman dilimi 0-1000, sonuncusu ise 2050-2100’dür. Benjamin Kunkel’in ifadesiyle, “‘servet’, sepet ve mızrak kullanan tüm toplumlar için geçerli [bir kavramdır. [Piketty’de ise], prekapitalist sosyal kuruluşlar ‘geçmişin sermaye-egemen toplumları’ olarak karşımıza çıkıyor.” “Paupers and Richlings, Review of *Capital in the Twentieth Century*”, *London Review of Books*, 3 July 2014.

²³Benjamin Selwyn, “Piketty, Marx and the roots of inequality”, *Le Monde Diplomatique*, 6 June 2014, LMD.

Kavramlardan ölçümlere geçelim. Cari fiyatlar “dünyası” içinde ölçülen Marx’gil (veya neo-Keynes’gil) gayri safi kâr ve kâr oranları ile Piketty’nin “sermaye geliri” ve r ’si, görgül olarak çakışabilir mi? *Das Kapital*’in III. cildinde gayri safi kârın, toprak, ticaret, finans sermayelerinin paylarına ayrıştırılması incelenmiştir. Hepsi *burjuvazinin (en geniş anlamda “sermaye”nin) katmanlarına intikal eden gelir akımlarını* oluşturur. Piketty’nin yukarıdaki sıralamasında yer alan ilk dört kalem (*kârlar, kiralar, temettüler, faiz*) Marx’ın “gayri safi kârın ayrışması” çerçevesine kabaca uymaktadır.

Ancak, bu gevşek sıralama (“sermayeden elde edilen diğer gelirler” gibi) önemli belirsizlikler içeriyor. Dahası, “sermaye değer artışı”, gerçeğe dönüşmemiş ise, “sermaye gelirleri” kategorisi, gelir akımı içermeyen bir öge nedeniyle abartılmış olacaktır. Kendi evinde oturanlara atfedilen “itibarî kira” gelirlerinin “sermaye geliri” sayılması da benzer sorunlar içerir.

Konut ve “diğer sermaye gelirleri” için olası abartılı tahminlere karşı, faiz gelirlerinde durum aksi yönde olabilir. “Sermaye gelirleri” tanımında içerilen “faiz”in, banka mevduatına ve özel şirketler tahvillerine ödenen faiz gelirleri olduğu anlaşılıyor. Peki, devlet tahvillerinin faizleri? Piketty’nin sık sık örnek gösterdiği Balzac ve Austen romanlarının kahramanları için, sabit bir anapara üzerinden yüzde 5 civarında güvenceli bir getiri arayışı söz konusudur ve bu tanıma en çok uyan “yatırım” türü, devlet tahvilleridir: “*Jane Austen ve Honoré de Balzac’ın romanlarında devlet tahvilleri... yatırılan sermayenin kabaca yüzde 5’ini getirir.*” (s.53, ayrıca ss. 239-240, 412-414). Ne var ki, devlet tahvilleri özel sermaye stokundan dışlanınca, bunların faiz ödemelerinin de sermaye gelirleri toplamına katılmamış olması beklenmelidir. Piketty bu soruya açıklık getirmiyor. Bir “transfer ödemesi” niteliği nedeniyle milli gelir hesaplarına girmemesi, bu tür faiz türlerinin “gelir” niteliğini ortadan kaldırmaz. Bunlar, ekonominin tümünü kavrayan bölüşüm ilişkileri içinde başka gelir türlerini baskı altında tutarak “ödenmiş olur.”

Sözünü ettiğimiz fazlalık, eksikliklere, tutarsızlıklara rağmen, kapitalizmin temel sınıfsal ayrımının ilk ayağı, kabaca belirlenmiş olmaktadır: Gelirleri sadece “sermaye” üzerindeki saf mülkiyet haklarından kaynaklanan sınıf *kapitalistler* olarak tanımlanacaktır. Piketty, bazen, bu gelirin içinde yer alan “teşebbüs” ögesini ayıklayarak, saf *rantiye* kavramını yeğliyor. “*Sadece bir varlığa sahip olmaktan kaynaklanan rant, emekten [tamamen] bağımsız olmak koşuluyla, (kira, faiz, temettü, kârlar, patent/lisans ödemeleri veya başka yasal gelir türlerinden herhangi biri biçimini alsın) sermayenin gelirinden başka bir şey değildir...*” (s.422). Bu anlamda rant, “bir piyasa aksaklığının

[ürünü] değil; aksine, 'saf ve mükemmel' bir sermaye piyasasının sonucudur" (s.423).²⁴

Emek, Emek Gelirleri

21. *Yüzyılda KAPİTAL*'in temel bölüşüm sorunsalı olan sınıfsal karşıtlığın ikinci ayağı emeği ile yaşayan insanlar, kısacası **emekçilerdir**. Bu genel kategori, idari ve yönetsel işler dahil ücretli, maaşlı tüm emekçileri; ayrıca kendi hesabına çalışan bağımsız üreticileri veya profesyonelleri kapsar. Ücret, maaş, prim, tazminat gibi gelirler tamamen emek geliridir. Buna karşılık, küçük işyerleri, serbest meslekler, çiftçilerden oluşan ücret-dışı emek gelirlerinin bir bölümü sermaye geliri gibi işlem görebilir. Piketty, bu tür "karma gelirleri", bu grup dışlanarak hesaplanmış olan ülke ortalamalarını kullanarak emek ve sermaye arasında paylaşıyor (s.18, 203-204).

"Karma gelir" türlerinden "orta sınıflar" kavramına geçiş kaçınılmaz olmaktadır. Burada da Piketty "sermaye üzerinde mülkiyet" ölçütünü belirleyici görüyor ve 20. Yüzyıl kapitalizminin en önemli sınıfsal gelişimlerinden birini "**mülk sahibi bir orta sınıfın gelişimi**" olarak gösteriyor. Bu gelişim, 1910-1980 arasında Batı toplumlarında servet dağılımındaki eşitsizliklerin hafiflemesine yol açan temel etkidir (ss.261-262, 346-347).

Konut mülkiyetinin 20. yüzyılda, özellikle "karma gelir sahibi" olan, kendi hesabına çalışan profesyonel meslek sahiplerinde yaygınlaşması²⁵, bilinen ve önemli bir sosyolojik dönüşümdür. Aslında, Marksist perspektif içinde kalındığı sürece **orta sınıf** kategorisinin sadece bu katman için kullanılabileceği de söylenebilir.²⁶ Ancak, aynı katmanın kiraya verilmeyen taşınamazlar mülkiyetini, önce **sermaye** toplamına katmak; buradan da sermaye

²⁴Piketty, bu ifadeleriyle, okumadığını itiraf ettiği bir diğer iktisatçı ile (bir buçuk yüzyıl sonra) kendiliğinden paralel düşmektedir: "*Kârların genel niteliğini açıklamak istiyorsanız, metaların değerlerinden satıldığı teoreminden başlamanız gerekir ve kârlar da onların değerlerinden satılmasından türemelidir. Kârları bu varsayma dayanarak açıklayamazsınız, hiç açıklayamazsınız.*" (Karl Marx)

²⁵Piketty, diğer sermaye kalemlerinde olduğu gibi taşınamaz (konut) mülkiyetinin değerini, borçlardan arındırılmış ("net") olarak hesaplıyor. Geleneksel işçi sınıfı için konutların net değeri genellikle sifıra yakın, hatta negatif ise, sermaye dağılımında "mülk sahibi orta sınıflar" başlığı ile tanımlanan katman büyük ölçüde karma gelirli serbest meslek sahiplerinden oluşacaktır.

²⁶"*Geleneksel Marksist sınıflaşma çerçevesi içinde yer alabilecek tek orta sınıflar kategorisi, bağımsız profesyonellerdir.*" Korkut Boratav, "Toplumsal Sınıflar", *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, Yordam Kitap, İstanbul 2012, s. 37.

mülkiyetindeki dağılımındaki değişmelerin bir ögesi haline getirmek, bulguları önemli boyutlarda çarpıtmaktadır. Emekçi sınıflar içinde net (borçlardan arındırılmış) servet mülkiyeti, banka mevduatı, borsalara (özellikle ABD’de emeklilik fonları aracılığıyla hisse senetlerine) yatırım biçimlerinde yerleşmiş olabilir; bunların sermaye dağılımı tablolarına katılması; bunlardan kaynaklanan gelir akımlarının da emekçilere intikal eden sermaye geliri olarak sınıflanması doğrudur. Ancak, aynı şeyi kişisel konut mülkiyeti ve “itibarî kira gelirleri” için söyleyemeyiz. Kiraya verilen konutların “sermaye”, kira bedellerinin “sermaye getirisi” olarak değerlendirilmesi ise, hem Piketty’nin sistematigi açısından; hem de genel olarak tutarlıdır.

Burada önemli bir sorun, *sermaye gelirleri içinde yer alan “teşebbüs”* ve *emek gelirleri içinde yer alan “üst-yönetici”* ögelerinin payları ile ilgilidir. *Teşebbüs faktörünün katkısı* söz konusu olduğunda Piketty, bir çok konuda olduğu gibi, önce neo-klasik önermelerden hareket ediyor; ardından bu kuramın yetersizliklerini işaret ediyor: “*Sermayenin gelirinin bir bölümü müteşebbis emeğinin ödentisi olabilir ve ... diğer emek biçimleri gibi ele alınmalıdır.*” (s.41). Ancak, bu ayırım, ona göre abartılmıştır ve Batı iktisatçılarınca yüceltilmiş müteşebbis tipi olan Bill Gates bu abartıya örnek gösterilebilir: “*Müteşebbisler tek bir yaşam süresi içinde dahi rantiyelere dönüşme eğilimi içindedir... Gates için çalışan binlerce mühendis bilimsel araştırmalarının patentlerini almamıştır... Binlerce mühendisin, bilim insanının elektronik ve bilişim alanlarındaki katkıları olmasaydı, Gates’in yeniliklerinin mümkün olamayacağını düşünüyorum...*” (ss.443-445).²⁷

Piketty’nin bulgularına göre, 1980 sonrasında sermaye gelirlerindeki eşitsizlik derecesi (tüm dönemlerde olduğu gibi), emek gelirlerinde gözlenenin çok daha üzerindedir. Buna karşılık, emek gelirlerinin eşitsizliği de artmaktadır ve ana belirleyicilerinden biri, gelir dilimlerinin tepesini oluşturan şirket yöneticilerinin paylarındaki yükselmedir.²⁸ “*ABD’de... ücretler arası eşitsizliğin şimdiye kadar görülmemiş ölçüde artışının nedeni... ücret hiyerarşisinin zirvesinde özellikle büyük firmaların üst yöneticilerine giden çok*

²⁷Piketty, “sözde müteşebbis” Bill Gates ile kozmetik sektörünün lider şirketi l’Oreal’in mirasçısı olan (ve şirketin gelişimine hiçbir katkı yapmamış olan) Liliane Bettencourt’un kişisel servetlerinde 1990-2010 döneminde yıllık artış oranının eşit (yüzde 13) olduğunu belirliyor. Bu paralellik, ona göre, her ikisinin de saf rantiyeye konumunda olduğunu göstermektedir (s.440).

²⁸Emek ve sermaye gelirlerinin en üst yüzde 1’lik dilimini Piketty, tablolarında “egemen sınıf” olarak adlandırıyor. ABD’de bu gelir diliminin emekçi veya sermayedarların gelir toplamından 2010’da elde ettiği pay, emek gelirlerinde yüzde 12, sermaye gelirlerinde yüzde 35’tir. (Tablo 7.1 ve 7.2, ss.247-248). 1980 sonrasındaki gelişim için bk. Şekil 8.1, 8.2 ve 8.7 ss. 272-273, 299.

yüksek ödentilerin [oluşmasıdır.]” (s.298). Bu olgu, 2008 krizi içinde ve sonrasında Batı kamuoyunda da dikkat çekmiş; şirketlerini krize sürükleyen üst yöneticilere ödenen astronomik fon akımları yaygın tepkilere yol açmıştır.

Bu gelişimler, **21. Yüzyılda KAPİTAL**'de, kapitalizmin bünyesinde iki farklı **toplum biçiminin oluşumu** olarak anlatılıyor: Müteşebbis katkılarının giderek marjinalleştiği, saf sermaye gelirlerinden oluşan bir **rantîye toplumu** ve emek gelirlerinin tepesinde abartılı bir kutuplaşmayı içeren bir **süper-yöneticiler toplumu...** (ss. 264-265, 276-278).

Piketty, süper-yönetici maaşlarını, bu gruba yapılan diğer ödentilerle birleştirmiş ve “**emek gelirleri**” içine katmıştır. Nedenini şöyle açıklıyor: “*ABD vergi yasalarını ve iktisat mantığını izledim; yüksek yöneticilere ödenen tüm primleri, diğer özendirici [ödemelerini] ve hisse senedi seçeneklerini ücretlere kattım*” (s. 303).

“İktisat mantığı” ifadesinin belirsizliği bir yana, toplumsal sınıf çözümlerinde “vergi yasaları”, veya bunlara uyan muhasebe teknikleri herhalde ölçüt oluşturamaz. Kanımca, çağdaş kapitalizmde üst-yönetici gelirlerinin (maaşlar dahil) tümü, örtülü kârlar olarak nitelendirilmelidir. Tarihsel olarak üretim araçları üzerindeki hâkimiyet, çıplak mülkiyetten ibaret olmamıştır. Zilyetlik, mülkiyetin nemalarından yararlanma (intifa), çok geniş yetkiler içeren yönetme, karar-alma hakları gibi... Dev şirket yöneticilerinin konumu, çağdaş kapitalizmde bu hakların bir bileşkesidir; ücretli, maaşlı kol ve kafa işçileri ile veya kendi hesabına çalışan yarı-emekçilerin konumlarından niteliksel olarak farklıdır. Bu katmanın, sermayenin doğrudan uzantısı, ayrılmaz bir ögesi sayılması; gelirleri bakımından da sadece “yüksek” olduğu için değil, niteliksel olarak da emek gelirlerinin dışında tutulması uygundur. Sınıfsal payların ayrıştırılmasında bu kaydırma/düzeltilme yapılsaydı, **21. Yüzyılda KAPİTAL**'in temel mesajı daha da güçlenmiş olacaktı.²⁹

²⁹Marksist bir iktisatçı (Prabhat Patnaik) beklenen bir yorum yapıyor: “*Kendilerine yüksek maaş bağlayan süper-yöneticiler, bunu ya kârlardan, ya da ücretlerden yürütürler.*” (“Capitalism, Inequality and Globalization: Thomas Piketty’s “Capital in the Twenty-First Century”, networkideas.org, 18.7.2014) Neo-klasik okulun kıdemli bilgisi Solow’un aynı görüşü daha güçlü ve berrak biçimde savunması ise şaşırtıcıdır: “*Yüksek yönetici ödentileri, en azından bir bölümü ile, gerçekten emek gelirleri kategorisine ait değildir; sermayeye bir eklenti[dir] ve kısmen sermaye gelirin bir paylaşım biçimi olarak işleme girmelidir. Zaten açıktır ki, süper-yöneticiler sosyal ve politik olarak rantîyelere aittir; ... kalabalık maaşlılara, bağımsız profesyonellere ve orta-yöneticilere değil.*” (Robert Solow, “Thomas Piketty Is Right, Review of *Capital in the Twenty-First Century*”, *The New Republic*, 22.4.2014.)

Piketty, kapitalizmin temel sınıf ayrımını emek/sermaye ikilemi üzerinde inşa etmede; ayrıca gelir dağılımını da emek ve sermaye gelirleri ayrışmasına odaklamada ısrarlıdır. Sınıfsal ayrım çizgisinin de giderek kesinleştiğini düşünmektedir: “*Sermaye piyasalarının artan olgunlaşması sayesinde, mülk sahipleri yöneticilerden giderek daha fazla ayrılmaktadır ve böylece saf sermaye geliri ile emek geliri arasındaki ayrılık keskinleşmektedir*” (s.424).

Sınıflama ölçütlerindeki belirsizlikler, tutarsızlıklar bir yana, **21. Yüzyılda KAPİTAL**'in veri tabanı, çağdaş kapitalizmin temel özelliği olan **sermaye/emek ayrımını**, hem mülkiyet, hem de gelir akımları açısından ortaya koyacak özellikler taşımaktadır. Bu, önemli ve değerli bir katkıdır. Kavramsal tutarlılıklar ve yöntem revizyonları, bu temel kazanımın geliştirilmesini sağlayabilecektir.

III. Kapitalizmin İki Temel Yasası ve Ana Çelişkisi

Piketty, yukarıda tartıştığımız kavramların arasındaki üç bağlantıyı kapitalizmin “*iki temel yasası*” ve bir “*ana çelişkisi*” başlıkları altında sunuyor. Bu üçlü, bir anlamda, **21. Yüzyılda KAPİTAL**'in iktisat kurgusunu oluşturuyor. Bu “kurgu”, “modelleştirme” olarak nitelendirilemez. Zira, iki denklem, bir eşitsizlik biçiminde ifade edilen üç “bağlantı”dan sadece birinde nedensellik iması vardır; bu da özgün değildir.

Bir döneme ait akımlara ilişkin **gayri safi kâr toplamını Π , katma değeri Y , dönem içinde (işgücü, ara-mal, sabit sermaye aşınması olarak) kullanılan değişken ve değişmeyen sermaye toplamını K** ile ifade edelim ve hepsini cari piyasa fiyatları ile hesaplayalım. Kârların katma değerdeki payı, $\Pi/Y=(\Pi/K)*(K/Y)$ özdeşliği ile elde edilir³⁰ ; farklı bir ifade ile, tanım gereği kâr oranı ile sermaye/hasıla katsayısının çarpımına eşittir.

Piketty, “sermaye”yi stok olarak tanımlıyor; **K** , dolayısıyla tüm sermaye stokunun (cari fiyatlarla) toplam tutarını; kârları ise sermaye gelirlerinin toplamını içerecek boyuta genişletiyor. Π/Y 'yi **α** ; (Π/K) 'yi **r** ve (K/Y) 'yi **β** ile

³⁰Akım olarak bu bağlantıyı Marksist değerlerle ifade edelim: **$K=(c+v)$** ; **Kâr (artı değer)= s** ; **Katma değer= $s+v$** ; kâr payı, böylece $s/(s+v)=[s/(c+v)]*[(c+v)/(s+v)]$; yani, kâr oranı ile sermaye/hasıla katsayısının çarpımına eşit olur. Piketty stoklara geçtiğinde, sermaye stokunu değişmez (sabit) sermaye (**C**) olarak kabul ediyor ve kâr oranı ve sermaye/hasıla katsayısını s/C ve $C/(s+v)$ ifadelerine dönüştürmüş oluyor. Bir döneme ait akımlar içinde tanımlanan değerler düzleminden, geçmiş dönemlerin birikimi olan **sabit sermaye stokuna** geçildiğinde ölçüm birimi sorununa yukarıda değinildi.

gösteriyor; aynı özdeşliği, $\alpha=r*\beta$ biçiminde ifade ediyor ve bu denklemi *kapitalizmin birinci temel yasası* olarak adlandırıyor (s.52).

Tanımsal bir özdeşliği, Piketty'nin yaptığı gibi “iktisadi yasa” olarak yorumlamak elbette yanlıştır. İktisatta bu tür (örneğin milli muhasebeye, ödemeler dengesine ilişkin) özdeşlikler sık sık kullanılır. Ancak, bağımsız, bağımlı değişkenler, parametreler ayrıştırıldıktan ve gerekli etkileşim doğrultuları açıklandıktan sonra bir “model”den (belki “yasa”dan) söz edilebilir. Piketty ise, salt tanıma “yasa” diyerek başlıyor.

Peki, *21. Yüzyılda KAPİTAL*'de bölüşümü (kâr payını) açıklama çabası hiç yok mudur? Yukarıda, Piketty'nin **sermaye gelirleri** kavramını, kuramsal olarak değil, görgül (ampirik) öğeleri sıralayarak açıkladığını belirtmişim. Çok daha sonra kuram doğrultusunda birkaç adım atıyor. Neo-klasik kuram, adeta gönülsüzce hareket noktası olarak alınacak; arkasından eleştirilerek terk edilecektir. Sonunda, tarihsel zaman serilerinden türetilen genellemeler, kuramın yerini alacaktır.

Bölüşümün “kuramsal” açıklanmasına doğru ilk adım, Britanya ve Fransa'da son iki yüzyıllık kâr payı (α) ve sermaye/hasıla katsayısı (β) bulgularından yapılan bir genellemeyle atılıyor: “*Sermayenin getirisi (r)'nin yüksek olduğu dönemlerde β düşüktür veya tersi geçerlidir...Sermaye stoku arttıkça, sermayenin marjinal verimi düşer*” (s.200, 215). Birinci cümle, ampirik/tarihsel bir genellemedir. İkinci cümle ise, *ex-post* olarak “faktör” fiyatlarını faktörlerin görece bolluğuna bağlayan; öncül olarak da faktör/sınıf özdeşliği varsayan; dolayısıyla “faktör fiyatları kuramı” ile bölüşümü açıklayan geleneksel neo-klasik görüşe açılmıdır.

Bu açılımı ikinci adım izleyecektir: “*Sermayenin getirisi r'nin sermayenin marjinal verimine eşit olduğu varsayılırsa, temel sorun şudur: Sermaye/gelir [hasıla] oranı arttıkça, sermayenin getirisi r, ne kadar gerileyecektir?.. İktisatçılar bu sorunlar üzerinde düşünürken çoğu kez üretim fonksiyonu kavramını kullanırlar... Önemli olan, sermaye ile emek arasındaki ikame esnekliğinin 1'den büyük mü, küçük mü olmasıdır*”(s.216). Neo-klasik anlatımı izleyen ders kitaplarının bilgisi tekrarlanıyor: Kıt olan “faktör”ün görece fiyat arttığında, “faktörler-arası ikame” gerçekleşecek; ikame esnekliği (e)=1 ise, sermaye ve emek payları değişmeyecek; sermaye payı $e>1$ ise yükselecek; $e<1$ durumunda ise düşecektir (s.217). Piketty bu anlatımı, “faktör paylarında istikrar” savının dayanaklarından biri olan Cobb-Douglas üretim fonksiyonunu tekrarlayan bir kesimle tamamlıyor.

Bu noktada eleştiri başlayacaktır: Önce “faktör” paylarında uzun dönemli istikrar beklentisinin (dolayısıyla Cobb-Douglas üretim fonksiyonunun ve benzerlerinin) geçersizliği ileri sürülüyor. Bu, giderek, “faktör”lerden, “sınıf payları”na geçişin eleştirisine yaklaşıyor: “*Cobb-Douglas hipotezinin çok*

revaçta olmasının ardında,... iktisatçıların basit öyküleri sevmesi; daha da önemlisi, sermaye/emek ayrışmasında [paylarındaki] istikrarın, barışçı ve ahenkli bir toplumsal düzen görüntüsü sunması yatar... Cobb-Douglas hipotezi, sonraki incelemeler için yararlı bir hareket noktası olabilir. Ancak, benim derlediğim veriler göstermektedir ki, uzun, kısa ve orta dönemlerde gözlenen tarihsel desenlerdeki çeşitliliği yeterince açıklayamaz.” Piketty, bu eleştirisini, 19. 20. yüzyıllarda ve son yıllarda sınıf paylarını etkileyen tarihsel olaylara, dönüşümlere değinerek tamamlıyor (ss.219-221).

Bölüşüm ilişkilerini tarihsel-toplumsal etkenler belirlemektedir; ama sonuçlar özetlenirken (nedense) tekrar ikame esnekliğine referans verilecektir³¹: “Zengin ülkelerin çoğunda 1970 ile 2010 arasında sermayenin gelirden aldığı pay yükseldi... Bu artış eğilimi, hem 1’den büyük bir ikame esnekliği ile, hem de sermayenin emek karşısındaki pazarlık gücünün artmış olmasıyla tutarlıdır.” (s.221).

Bu açıklamanın yarısı *ikame esnekliği*, diğer yarısı *sınıfların pazarlık güçlerinden* oluşuyor. İlk yarı tümüyle kabul edilirse, bölüşüm üretim fonksiyonunun biçimine (yani teknolojik katsayılara) bağlanacak; marjinal verimlerce belirlenen faktör fiyatları, “her sınıf (veya faktör) katkısı kadar pay alıyor” yorumuna açılacak; fiyat kuramlarından bağımsız bir bölüşüm açıklaması gereksiz olacaktır. Açıklamanın ikinci yarısına itibar edilirse, sınıfsal pazarlık güçlerini belirleyen etkenlerden başlayan bir bölüşüm kuramına yönelme söz konusudur.

Piketty arada kalıyor. Neo-klasik kuramı unutarak sınıf paylarını tarihsel etkenlere ağırlık vererek saptıyor. Ardından bu paylarda meydana gelen her değişimi $e > 1$ veya $e < 1$ ile yaftalıyor. “Sermaye payı artmıştır” ifadesini, “ $e > 1$ ”e değiştirdiğinde de hiçbir şey açıklamamış oluyor.

Piketty, esas olarak kullandığı bölüşüm göstergesinin (**α** ’nın) tarihsel dönemler itibariyle seyriyle ilgilidir. Tam olarak benimseyemediği neo-klasik bölüşüm kuramına referansları³², iğreti, adeta “sureta” kalmaktadır. Alternatif (Marx’gil ve neo-Keynes’gil) kuramlara da aşına değildir. “Birinci temel yasa”nın diğer iki ögesindeki (**r** ve **B** ’daki) değişmeler, tanım gereği **α** ’yı etkileyecektir. Sınıf payları, bu değerlerdeki hareketlerin, dönemlerin tarihsel özellikleriyle birleştirilmesi ile betimlenmiş olacaktır; o kadar...

³¹İki alt-kesimin başlıkları örnek verilebilir: “21. Yüzyılda Sermaye-Emek İkamesi: 1’den Büyük Bir Esneklik” (s.220); “Geleneksel Tarımsal Toplular: 1’den Küçük Bir Esneklik” (s.222)...

³²Örneğin ücretler-arası eşitsizliğin emeğin marjinal verimlilik farklarıyla açıklanamayacağını açıkça ileri sürmektedir. (ss.330-332)

Bu noktada, Piketty, iktisat çözümlemesine iki değişken ekliyor: “**Tasarruf oranı (s) ve büyüme oranı g**”. Bunlarla yukarıda açıklanan sermaye/gelir [hasıla] oranı β arasındaki $\beta=s/g$ bağlantısı, “**Kapitalizmin İkinci Temel Yasası**” olarak sunuluyor. (s.166)

İktisat öğrencileri bu “**İkinci Temel Yasa**”yı yadırgamayacaklardır. Denklemi yeniden düzenlerseniz, $g=s/\beta$ bağlantısına ulaşırsınız. Bu da, iyi bilinen Harrod/Domar modelinin temel denklemidir. Dahası, tek sektörlü, basit (örneğin Türkiye’de 1962 sonrasındaki) planlama modellerinin de dayandığı temel çerçeveyi oluşturur.³³

Temel denklem aynıdır; ancak arada önemlice bir fark vardır. Harrod (ve planlama) modellerinde, bağımlı değişken büyüme hızıdır ve sermaye/hasıla katsayısı teknolojik bir parametredir. Aslında bağımsız değişken gibi görülen tasarruf oranı (s) yerine, planlamacılar büyüme hedefinin gerçekleşmesini sağlayacak sermaye birikim oranını kullanırlar. Harrod’da ise *ex-post* tasarruf/yatırım eşitliği kabul edilir; ancak tüketim (dolayısıyla tasarruf) gelir düzeyinin bir fonksiyonu olduğu için, belirleyici değişken yatırım oranı olur.

Piketty, diğer modellerde teknolojik bir parametre olarak kabul edilen sermaye/gelir (hasıla) katsayısına öncelik veriyor; onu bağımlı değişken olarak kullanıyor. Sermayenin zaman içinde öneminin değişme doğrultusu, **21. Yüzyılda KAPİTAL**’de β ’deki değişmelere göre tanımlanmaktadır. Kitaptaki verilerde sermaye, büyük ölçüde **özel sermaye** olduğu için, zaman içinde β ’deki artış (azalış), özel sermaye stokundaki büyüme temposunun milli gelirden daha hızlı (yavaş) seyretmesiyle gerçekleşir. Bu da, sermayenin toplum üzerindeki gücünün hangi (artan veya azalan) doğrultuda değiştiğini gösterecektir: “*Yüksek tasarruflu ve yavaş büyüyen bir ülke, uzun dönemde gelirine göre çok yüksek sermaye stoku biriktirmiş olacaktır; bu da toplumsal yapı ve servet dağılımı üzerinde önemli etkilere yol açacaktır.*” (s.166).

İlk bakışta Piketty’nin g ’den ziyade s ’yi bağımsız değişken olarak algıladığı; ayrıca bununla sermaye birikim oranını kastettiği anlaşılıyor: “*Yatırım oranındaki küçük değişimler, sermaye gelir oranının ($\beta=s/g$)’nin uzun dönemli değeri üzerinde çok büyük farklara yol açar*” (ss.197-198). Bu ifade, büyüme hızının, her dönem için geçerli olan bir parametre olarak yorumlanmasına yol açar. Ne var ki, bu ifadeden hemen sonra tamamen farklı bir önerme ortaya çıkacaktır: “*Bu iki makrososyal parametre[s ve g]*

³³Tinbergen’in 1963-1967 Türkiye ekonomisi için öngördüğü 2,6’lık sermaye/hasıla (β) katsayısı ve plan modelindeki yeri için bk. Ergun Türkcan (Hazırlayan), **Attila Sönmez’e Armağan: Türkiye’de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980**, Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul, s.303.

ise,...dönemden döneme, ülkeden ülkeye büyük değişiklikler gösterebilirler ve... büyük ölçüde birbirinden bağımsızdır.” (s.199)

21. Yüzyılda KAPİTAL, böylece, kısa dönemde sabit bir teknolojik katsayı varsayımı altında sermaye birikimi ile milli gelir arasındaki bağlantıyı ifade eden eski bir fonksiyonel ilişkiyi, uzun dönemli (ve özel sermayenin artan gücünü temsil eden) bir sermaye/gelir oranının (**B**'nin) elde edilmesi için dönüştürmüş oluyor. Ve (işin tuhafı) hem s, hem de g, her ülke ve her dönem için değişebilecek bir parametre gibi de yorumlanabiliyor. “Geç kalmış ülkelerin gelişkin kapitalizme yetişme” süreci son bulduktan itibaren tüm dünyada; günümüzde ise olgun/zengin kapitalist ekonomilerde büyüme hızları kaçınılmaz olarak (adeta) parametrik değerler olarak düşecektir.

Bu çapraşık, yer yer tutarsız önermelerden kuramsal bir büyüme modeline ulaşmak imkânsızdır. Kanımca, bir kez daha Piketty, tanımladığı değişkenlerin tarihsel ve görgül zaman serilerinden genellemeler türetmekte; geleceğe ilişkin senaryo ise, spekülatif ve (g için) kötümser parametrik öngörülere dayanmaktadır; o kadar...

Bu durumda **21. Yüzyılda KAPİTAL**'in görgül genellemelerine ilişkin bir değerlendirme yapmak daha anlamlı görünüyor.

Piketty'ye göre kapitalizmin “olağan” kabul edilmesi gereken dönemlerinde (örneğin 1870-1910'da) **B** yüksek düzeylerde (5-7 civarında) belirlenmekte; istisnâî dönemler (1910-1970) aşıldıktan sonra da, önceki değerlere yönelme (artış eğilimi) söz konusu olmaktadır (Şekil 5.1, 5.2, s.165). Sekiz zengin Batı ülkesinin son kırk yıl (1970-2010) için ağırlıksız ortalamaları s için %11,2; g için %2,4; dolayısıyla **B** için 4,7'dir (Tablo 5.1, s.174). 21. yüzyılın sonuna kadar, olgun kapitalist ekonomilerde demografik durgunluk ve üretimin teknolojik sınırlarına ulaşılmış olması sonunda (iyimser bir senaryoya göre) yüzde 1,7 oranında ortalama bir büyüme öngörülmekte (s.399); %11,2'lik tasarruf oranının değişmediği (s.400) varsayıldığında **B=6,6** olmaktadır. Piketty, bunu “*sermaye stokunun 6 veya 7 yıllık milli gelire eşitlenmesi*” olarak ifade etmeyi yeğliyor ve bu değere, ancak, uzun dönemde ulaşılacağını vurguluyor. 2010-2100 öngörülleri de, böylece, kapitalizmin geleneksel döneminin sermaye/gelir katsayılarına ulaşma eğilimini ortaya koyuyor.

Kapitalizmin “normal” hali için öngörülen 6-7'lik **B** değerleri, “yüksekçe” (yüzde 10-12'lik) tasarruf oranları ile düşük veya düşme eğilimi gösteren (%1,5-2,0'lik) büyüme hızları arasındaki makastan türetiliyor. Bu olgunun sürekliliğinin açıklanması için, Piketty, sermayenin ortalama getirisi (**r**) ile büyüme hızı (**g**) arasında, *kapitalizmin ana çelişkisi* olarak adlandırdığı bir eşitsizlik öneriyor: **r>g**...

Piketty'ye göre, bu eşitsizliğin kuramsal bir dayanağı yoktur; ampirik gözlemlerden türetilen bir genellemedir; o kadar... “*Sermayenin getirisinin*

büyüme hızını sistematik olarak aşması için derin nedenler var mıdır? Açıkçası ben bu durumu tarihsel bir olgu olarak kabul ediyorum; mantıksal bir gereklilik olarak değil. Uzun bir süre boyunca r'nin geçekten g'yi aşmış olması, tartışılmayacak tarihsel bir gerçekliktir” (s.353).³⁴

Piketty'nin bu tarihsel/görgül genellemesini kendi bulguları doğruluyor mu? 0-1000 dönemiyle başlayıp, 2100-2200 dönemi tahminleriyle son bulan üç grafiğe bakalım (Şekil 10.9, 10.10, 10.11, ss. 354-357). “Sermayenin saf getirisi” ile dünya hasılasının büyüme oranını karşılaştıran ilk grafik, sözü geçen genellemeyi doğrulayan bir görüntü vermektedir. Ancak, vergiler ve sermaye değer artışları/kayıpları dikkate alınarak bu “saf getiri” yeniden hesaplandığında bu bulgu değişecektir.

Düzeltilmiş grafiklere göre, “sermaye”nin getirisi ile büyüme oranları arasındaki makas özellikle pre-kapitalist dönemlerde (0-1700 yıllarında) çok açıktır. Erken kapitalizm, sanayi devrimi ve (Piketty'nin ayrıntıyla anlattığı) *Belle Époque* dönemlerinde eşitsizlik sürmekte; ancak büyüme hızının artışı nedeniyle makas daralmaktadır. Sonraki yüzyıllık dönem ikiye bölünürse, $g > r$ ilişkisi 1913-1980 yıllarını kapsamakta; 1980-2012'de ise, $r > g$ bağlantısına yeniden dönülmektedir.

Bu nedenlerle, kapitalizmin yakın geçmişi ve içinde yaşadığımız dönem açısından, *21. Yüzyılda KAPİTAL*'de “kapitalizmin temel çelişkisi” olarak sunulan $r > g$ ilişkisi, Piketty'nin bulgularına göre dahi *tartışılmayacak tarihsel bir gerçeklik* değildir.

Peki, görgül gözlemler bir yana, kuramsal olarak bu iki değişkeni yaklaştıran veya ayırıştırıcı etkenler üzerinde neler söylenebilir?

Piketty, dengeli büyümenin koşullarını tanımlamak yeniden neo-klasik kurama yöneliyor. Kritik gösterge, sermayenin ekonomik gücünü belirleyen K/Y 'deki hareketlerdir. Bu da zaman içinde sermaye stokunun büyüme hızı $[g(K)]$ ile milli gelirin büyüme hızı $[g(Y)]$ arasındaki bağlantıyla belirlenir. Sermaye stoku, kârların yatırıma ayrılan bölümü $[s(kâr)]$ oranında büyüyecektir. $g(K)=g(Y)$ için $s(kâr)*r=g$ gereklidir.

Benzer bir dengeli büyüme koşulunu, milli gelirdeki sermaye payı (α) ile ortalama (milli gelirdeki) tasarruf oranı $[s(y)]$ arasındaki bağlantıya göre tanımlayabiliriz: $\alpha=r*\beta$ ve (Piketty'nin “*kapitalizmin ikinci temel yasası*”na göre) $\beta=s(y)/g$ olduğuna göre, $\alpha=r*[s(y)/g]=s(y)*(r/g)$. Sermayenin getirisinin (r 'nin) büyüme hızına eşitliği ($r/g=1$), $\alpha=s(y)$ koşulunda gerçekleşir. Bu, hem milli gelirdeki sermaye payının, milli gelirdeki tasarruf oranına; hem de kâr

³⁴Daha ileride bir dipnotta bu ifade çok daha kesinleştiriliyor: “*Bilinen bütün toplumlarda sermayenin ortalama getirisi büyüme hızından büyüktür.*” (s.652, n.42.)

oranının büyüme hızına eşitlenerek sabit kaldığı bir dengeli büyüme halidir (s.652, n.41).³⁵

Bu açıklama tarzına, dünya çapında emek ve sermaye stoklarının tam kullanıldığı; dolayısıyla tam çalışmanın süreklileşmiş olduğu düzgün (ve durağan) hal içeren bir neo-klasik büyüme modelini yakıştırarak eleştirmek³⁶ bence gereksizdir. İktisat formasyonunun tek kaynağını oluşturan neo-klasik öğretinin izleri burada da vardır; ama Piketty, bir kez daha işine yaramayan kuramla değil, görgül bulgularla ilgilenmektedir; o kadar...

Nitekim, neo-klasik “düzgün büyüme modelinin” anlatımını, modelin geçersizliğini ileri süren ifadeler izliyor: “*Sermaye sahipleri... niçin [tamu tamına] bu miktarda sermaye biriktirmeyi yeğlesinler?... Gelecek kuşaklara ne düzeyde [varlık] devredileceği sorunu karmaşıktır ve hiçbir matematiksel formül, bu sorunu çözemez.*” (ss.564-565) Böylece Piketty, bir kez daha, kuramsal önermeler yerine görgül bulgulara bakmayı yeğlemiş oluyor. Tarihsel bulgular ve “normal” varsayımlar altında da, bir yandan $s(kâr)*r>g$ ilişkisinin; diğer yandan da $\alpha>s(y)$ ilişkisinin geçerli olduğunu; ileride de geçerli olacağını düşünüyor.³⁷ Sonuç, hem sermaye/gelir katsayısının (β 'nin); hem de milli gelirden sermaye payının (α 'nın) zaman içinde yükselmesi; başka bir ifadeyle sermayenin ekonomi üzerindeki gücünün kesintisiz artışıdır. “*Belli bir eşikten sonra sermaye kendisini yeniden üretme ve üssel olarak biriktirme; ... müteşebbis [ise] bir rantiyeye dönüşme eğilimleri gösterecektir.*” (s.395)

Bu tür bir bölüşüm senaryosu, toplumları “kontrol dışına sürüklenen bir eşitsizlik sarmalına, ... patlayıcı bir yörüngeye sürükleyecek;... çok etkili bir baskı sistemini veya aynı derecede güçlü bir ikna mekanizmasını” kaçınılmaz kılacaktır (s.439). Marx'ı, “*milli gelirden sermaye payı[nun] sürekli olarak*

³⁵Bu dipnotta bir dizin hatası var: “ $r=g$ ise $\alpha=s$ ” yerine, “ $r=g$ ise $\alpha=r$ ” yazılmıştır.

³⁶Bu doğrultuda iki eleştiriye işaret edeyim: Prabhat Patnaik, “Capitalism, Inequality and Globalization: Thomas Piketty's “Capital in the Twenty-First Century”, *networkideas.org*, 18.7.2014 ve Lance Taylor, “The Triumph of the Rentier? Thomas Piketty vs. Luigi Pasinetti and John Maynard Keynes” **Institute for New Economic Thinking**, May 2014. Bu iktisatçılar, Piketty'yi, Marx'ı, Keynes'i, Kalecki'yi ve Pasinetti'yi dikkate almadığı (daha açıkçası, bilmediği) için eleştirmektedir.

³⁷Piketty'nin Batı ekonomilerinin 1970-2010 dönemi için verdiği (s.174) ortalamalar ($s=0,112$; $r=0,04$; $g=0,024$), sermaye gelirlerinin (kârların) milli gelirdenki payını yüzde 18,7 olarak belirliyor. ($\alpha=s*r/g$) Bunu, Piketty'nin 2010-2100 dönemi için en olası gördüğü öngörülerini ile (r için 0,041 veya 0,05; g için 0,017; s için 0,1) karşılaştırsak (Şekil 10.11, 11.6 ve 11.7, ss.357, 399, 402) milli gelirden kâr payı yüzde 24,1 veya 29,4'e yükseliyor. Büyüme yüzde 1'e düştüğünde kâr payı yüzde 50 oluyor.

artması... ve istikrarlı bir sosyo-ekonomik ve politik denge[nin] imkânsızlığı”na dayanan “*karanlık kehanetinin gerçekleşmemesi*” nedeniyle eleştiren (s.9) Piketty, sonunda benzer “karanlıkta” bir senaryo çizmiş olmaktadır.

IV. Önemli Bulgular, Eksik Yorumlar

21. Yüzyılda KAPİTAL, kapitalizmin tarihini bölüşüm odaklı bir perspektifle incelemeyi üstleniyor. Genel-geçer kavramlardan oluşan göstergelerin tarihsel seyirlerinin ve bu bulgulardan türetilen genellemelerin önem taşıdığı bir kitap söz konusudur. Kullanılan veri tabanının zenginliği, bulgulara büyük önem kazandırmıştır. Bu açıdan, kitabın katkılarını, sözü geçen bulguları gözden geçirerek değerlendirebiliriz. Önceki kesimlerde, Piketty’nin kavramlarının uygulanmasını tartışırken yer yer bu tür değerlendirmeler yaptım. Bunların tekrarından kaçınmaya çalışacağım.

“Sermayenin tarihi”ni iki bin yıl öncesine taşıyan Piketty’nin “antik çağ” bulgularını ciddiye almaktansa, son iki yüzyıl üzerinde durmayı yeğliyorum.

21. Yüzyılda KAPİTAL’in Batı ekonomileri, dolayısıyla günümüz açısından “olgun kapitalizm” üzerinde odaklandığını hatırlatayım. Kitapta, son iki yüzyılın tüm bölüşüm göstergeleri, sağ ucu henüz tamamlanmamış olan U biçiminde bir hareketi ortaya koymaktadır. Sermaye/milli gelir oranı, sermaye ve emek gelirlerinin milli gelirdeki payları, emekçilere, sermayedarlara ve toplam nüfusa intikal eden en üst gelir dilimlerinin³⁸ payları, sermaye (servet) mülkiyetinin sermayedar, emekçi ve tüm hane halkları açısından (tekrar zirvedeki mülkiyet grupları üzerinde odaklanılarak) dağılımı, bölüşüm göstergelerinin en önemlilerini oluşturmaktadır.

Bu göstergelerin tümü, erken kapitalizmle birlikte sermayenin görelî durumunda başlayan ilerlemenin, Fransa’da *Belle Époque*, Britanya’da *Victoria*, ABD’de ise *Gilded Age* (bazen “Soyguncu Baronlar”) nitelendirmeleri ile anılan bir zaman dilimi içinde zirveye ulaştığını; bu durumun Birinci Dünya Harbi arifesine denk gelen bir tarihe (1910 civarına) kadar sürdüğünü ortaya koyuyor. Piketty’ye göre bu, kapitalizmin genel eğilimidir.

Ayrıca, genel olarak sermayenin görelî durumunun düzeldiği bütün zaman aralıklarında, sermaye mülkiyetinde, sermaye gelirlerinde ve emekçilerin gelir/mülkiyet dağılımlarında üst-dilimlerin payları artmaktadır. Emekçi gruplardaki bu değişimin, üst-yönetici gelirlerindeki ve orta sınıf konut

³⁸Piketty’nin tablolarında gelir dilimlerinin toplam gelirden elde ettiği paylar, genellikle en üst yüzde onluk gruptan başlıyor ve (zaman zaman) en üst on binde bir’lik gruba kadar yürütülüyor.

mülkiyetindeki ilerlemelerle bağlantılı olduğu daha önce belirtildi. Dahası, zirvede yer alan grupların sermaye getiri oranları da yükselmektedir. Piketty, gelir ve veraset vergi kayıtlarına dayanan (ss.18-19) veri tabanının sözü geçen kutuplaşma derecesini, gerçek duruma göre hafiflettiğini de vurguluyor. Zira, gelir vergisi kaynakları, yüksek gelirleri sistematik olarak düşük göstermekte³⁹; ayrıca “off-shore” vergi cennetlerine sığınan yüksek servet ve gelirler kapsanamamaktadır (ss.282-284, 294-295, 466).

Tarihsel ortamların belirleyiciliğine sık sık vurgu yapmasına rağmen, Piketty'nin son yüzyıla ilişkin bulgularında önemli boşluklar vardır.

20. yüzyıl, sermayenin görelî durumunda iki dönemeç ortaya koyuyor: İki Dünya Savaşı'nı ve büyük bunalımı, (Fransızların nitelemesiyle) “şahane” bir otuz yıl (“*Trente Glorieuses*”) izlemiş; bu dönem, yüzyılın son çeyreğinde son bulmuştur. Politik iktisat yazınında giderek yaygınlaşan bir gelenek, *Trente Glorieuses*'ü “**Altın Çağ**”; bir anlamda “sermayenin rövanşı”nı temsil eden ikinci dönemi ise *neo-liberalizm* terimlerini kullanarak incelemektedir. Bu incelemelerin büyük bir bölümünde, bölüşüm ilişkileri sınıfsal güç dengelerinin siyasete taşınması ve siyasi iktidarların aktif müdahaleleri sonunda biçimlenmiştir.

Piketty, kitabının başında politik iktisat geleneğini benimsediğini ileri sürüyor. Bu nedenle, tüm dünyayı, öncelikle Batı toplumlarını etkilemiş olan bu iki dönemeci, bu geleneğin içinde incelemesi beklenirdi. Bu beklenti gerçekleşmiyor. **21. Yüzyılda KAPİTAL**'e göre, 20. yüzyılın bir bölümü, sermayenin uzun dönemde güçlenme eğilimine karşı geçici bir istisnadır ve belirleyici etken, iki büyük dünya savaşıdır: “*Geçmişî büyük ölçüde silip atan ve eşitsizliğin yapısını dönüştüren [şey] yirminci yüzyılın savaşlarıdır.*” (s.471). Savaş dönemlerinin, sermaye/gelir oranlarında dramatik bir düşme biçiminde ortaya çıkan katkısı, “*üçte iki veya dörtte üç oranında sermayenin (binalar, fabrikalar, altyapı olarak) fiziksel yıkımı,...yabancı portföylerin çöküşü ve çok düşük tasarruf oranları ile, [açıklanabilir.]... Millileştirmeler gibi,.. varlık sahiplerinin ekonomik gücünü geriletmeyi hedefleyen kısmen bilinçli bir politikaların etkisi ise*” arka planda kalmıştır. (s.149).

Altın Çağ dönüşümlerine bu dolaylı değinme dışında, tüm Batı coğrafyasında sınıflar-arası ekonomik ve politik dengeleri belirgin biçimde

³⁹Elli yıl önceki bir çalışmada, gelir vergisi istatistiklerinden türetilen kişisel gelir dağılımı tablolarının eşitsizlikleri sistematik olarak eksik yansıttığı; ayrıca da vergi yasa ve uygulamalarındaki değişikliklerin, dağılımların seyrini de bozduğu ayrıntılı bir biçimde tartışılmıştı. (Korkut Boratav, **Kamu Maliyesi ve Gelir Dağılımı**, Ankara 1965, SBF Yayını, Bölüm I.) Piketty'nin iki yüzyıla uzanan verilerinin bu bozucu etkilerden arındırılmadığı açıktır.

emek lehine dönüştüren (öncesi ve sonrası ile) 1968 çalkantılarını Piketty, sadece Fransa'ya özgü ve Charles de Gaulle'ün asgarî ücretleri artırması sonucunu veren tekil bir olay gibi ele almaktadır (s.289). Fransa'nın ötesine giden kısa bir gözlem ise, hiçbir şey açıklamayan bir "geçişirme" olarak görecektir: *"1945-1975 döneminde Avrupa'yı kucaklayan büyük coşku dalgası..., nüfusun yarısının ilk defa olarak ulusal sermayenin anlamlı bir bölümüne sahip olması ile ilgilidir"* (s.350).

Altın Çağ'ın sermaye/gelir oranlarını etkileyen bu özellikleri ve Fransa'ya özgü çalkantıları dışında, 20. yüzyılın tümünü etkileyen kurumsal, yapısal özellikler, *"Sosyal Devlet"* terimi aracılığıyla ve bir hayli sıradan bir çerçeve içinde betimlenmektedir: *"Geçen yüzyıl içinde maliyeci devletin büyümesi;... özellikle sağlık, eğitim ve emeklilik alanlarındaki sosyal harcamaların milli gelirin yüzde 25-35'ine ulaşması...sosyal bir devletin oluşumunu ifade eder."* (s.479) Piketty'ye göre bu model modern kapitalizmin yerleşik bir ögesidir; oluşumu Altın Çağ'ın çok öncesine gitmektedir. Yeterince olgunlaşmıştır. *"Sosyal devletin büyüklüğünde esaslı bir artış, ne gerçekçidir; ne de gereklidir."* (s.481)

Yirminci yüzyılın son 20-25 yılına damgasını vuran diğer büyük (*neo-liberal*) dönüşüme de bakalım.

Nicel bulgular, özellikle Piketty'nin en kritik göstergesi olan K/Y oranındaki yükselme yazarı, bir anlamda ısrarla, 1980 dönemecini betimleyici veya çözümleyici bir perspektifle incelemeye davet etmektedir. *"1980'li ve 1990'lı yıllarda gayri menkul ve hisse senedi fiyatları, savaş sonrası döneme göre özel servetler için daha elverişli bir siyaset ortamı içinde hızlandı;... sermaye/gelir oranlarının yükselmesini de pekiştirdi"* (s.173). *"Özel servetler için elverişli siyaset ortamı"* ise, *"sermayenin payındaki artışı hızlandıran tutucu bir devrimin başlangıcı"* olarak nitelendirilen Thatcher ve Reagan'ın 1979-1980 seçim zaferlerine değinilerek geçirtiliyor (s.42). Bu "tutucu devrim" Britanya ve ABD ile sınırlı görülecek; temel hedefleri, gündemi açıklanmayacak ve artan oranlı gelir vergilerinin büyük ölçüde son bulması dışında öğelerine, uzantılarına nadiren değinilecektir.

"Malûmu ilân" olduğu için, biraz hicap duyarak hatırlatalım ki Piketty'nin vurguladığı vergi sistemlerindeki değişiklik, neo-liberal dönüşümlerin sadece bir ögesidir. Bu adımın tamamlayıcıları olan kamu hizmetlerinin ticarileşmesi, piyasalaşması, giderek artan oranlarda "kullanıcının ödediği bedeller" ile ("fiyatlandırılarak") karşılanması; emek/sermaye ilişkilerini işgücü piyasalarını esnekleştirerek düzenleme çabaları; bunların sonunda sendikalaşma oranlarındaki dramatik aşınma; yaygın özelleştirme

dalgalarının kamu işletmelerini adım adım tasfiyesi⁴⁰ kitapta göz ardı edilmiştir.

Bu sınırlı perspektif, dünya kapitalist sisteminin bütünü ve tüm öğelerini kucaklayan neo-liberal dönüşümün Piketty'nin terminolojisi içinde yer almasını önlemiştir. Bunun yerini, sadece sermaye hareketlerinin hızlanması içinde tanımlanan bir **küreselleşme** anlayışı almıştır. Kısmî bir eleştiri söz konusudur. Bir kere, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, sermayenin emek karşısındaki pazarlık gücünü artıran bir etkidir (s.221). Ayrıca, “*bir ülkenin büyük ölçüde yabancıların mülkiyetine geçmesi*”, ağır politik istikrarsızlıklara yol açtığı için sakıncalıdır. “*Küresel bir ekonomiye katılma kendiliğinden olumsuz bir şey değildir. Otarşi hiçbir zaman refah getirmemiştir...Ancak söz konusu kazançları serbest sermaye akımları değil; mal ve hizmetler için açık tutulan piyasalar sağlamıştır*” (s.70-71, ayrıca bk s.193-194). Kitabın çeşitli yerlerinde neo-liberal reçetelerin çevre ekonomileri için temel önerilerinin başında yer alan, “serbest, rekabetçi dış ticaret rejimleri” savunulacak; korumacılıktan, milliyetçi tepkilerden sakınma uyarıları yer alacaktır (s.1, 471, 516, 523, 534).

Dünya çapında artan gücü karşısında “*finansal sermayeyi denetleme söz konusu olduğunda, piyasa-karşısı ve devlet -karşısı kamplardan ikisi de sadece kısmen haklıdır; yeni araçlar bulmak gereklidir*” (s.474). Çin'in uyguladığı “sermaye denetim yöntemleri”ne Piketty sempatiyle yaklaşmaktadır. Gelir eşitsizliklerinin azaltılması hedeflendiğinde, kamulaştırma ile artan-oranlı vergileme karşılaştırıldığında, ikinci seçenek, “*sosyal adaletle bireysel özgürlükler arasında ideal bir uzlaşmayı temsil ettiği için*” yeğlenmelidir (s.505).

21. Yüzyılda KAPİTAL'in son bölümleri bu geleneksel yöntemi geliştirerek canlandırma önerilerini içeriyor: Piketty, sermayenin dağılımındaki eşitsizlikleri, mülkiyet ilişkilerini hedefleyerek değil, vergileme yoluyla hafifletmeyi önerecektir. Veraset ve intikal vergilerinin artan oranlı ve etkili hale getirilmesi ilk öneridir. Piketty bir adım daha atacak ve tüm finansal ve reel varlıkları kapsamayı hedefleyen, artan oranlı bir net servet vergisini savunacaktır. Son aşama, “*sermaye üzerinde küresel bir vergi*” önerisidir.

Piketty bunun “*ütöpic bir fikir*” olduğunu kabul ediyor; ama olağanüstü bir iyimserlikle sürdürüyor: “*Bu ideal çözüme adım adım yaklaşmak mümkündür.*” Dolayısıyla niçin gerçekleşmesin?

⁴⁰Doğu ve Batı Avrupa'daki özelleştirmelere, özel sermaye/milli gelir oranlarını yükseltici etkileri açısından değinilmektedir (ss.173, 184, 186).

Dünyanın halini beğenmeyen bir sosyal bilimci, mülk sahibine “getiri sağlayan” (“artığa el koyma, onu paylaşma imkânı veren”) tüm servet türlerini “sermaye” olarak adlandırmış; getirinin kendisini “sermaye geliri”, ikisi arasındaki oranı “getiri oranı” diye kavramlaştırmış; “emek” ve “emek geliri” de karşıt kavramları oluşturmuş.

Bu terimleri cari piyasa fiyatları üzerinden ölçülebilecek biçimde tanımlamış; geçmiş kaynakları tarayarak, sınıflayarak iki bin yıllık zaman serileri oluşturmuş; bu uzun zaman aralığını emek/sermaye karşıtlığı perspektifi içinde incelemeye kalkışmış; bu karşıtlığı temsil eden oranlar kullanmış. Ne var ki, getiri sağlayan tüm servet türlerini **Kapital** olarak tanımladığı için, iki bin yıllık sınıflı toplumlar tarihinin tümünü **kapitalizm** olarak betimleme şaşkınlığına da sürüklenmiş.

Bildiği tek iktisat öğretisine başvurmuş; işe yaramadığını fark etmiş. Elindeki göstergelerden dönemsel, tarihsel genellemeler türetmiş; bunların tartışılmasında, her döneme damgasını vuran toplumsal, siyasal olaylardan, olgulardan yararlanmakla yetinmiş.

Bu bilgiler, son iki yüzyıla geçildikçe özgünleşmekte; öğretici olmakta imiş. Araştırma gündemine çok daha yatkın olan kuramlara aşına olmadığı için ürettiği bulguların bir bölümünü israf etmiş. Kavramlarını ayıklayarak, yeniden sınıflayarak aydınlatıcı, devrimci bir eleştiriye ulaşma olanağı ortaya çıkmış; bu seçeneği reddetmiş veya fırsatı kaçırmış.

Thomas Piketty'nin **21. Yüzyılda KAPİTAL**'ini ben böyle okudum; değerlendirdim. Okudukça da (belki yazarına biraz haksızlık yaparak) Marx'ın kaba/bayağı iktisat okulu için söyledikleri aklıma geldi: “*Kaba iktisatçı, günlük mübadele ilişkileri ile değer büyüklüklerinin doğrudan aynı şey olamayacağını aklına getiremez... İçsel bağlantıların açılımı ile karşı karşıya gelince büyük bir buluş yaptığını zanneder... ve görüntülere yapışık kalmaktan ve bunları nihaî [doğrular] olarak kabul etmekten gurur duyar. O zaman bilim ne işe yarardı?*”

Korkut Boratav